

Rusmedelsförebyggande arbete i nordiska skolor

- En systematisk översikt

Magisteravhandling

VÅRDVETENSKAP

Författare: Lina Skog

Handledare: Johanna Nordmyr

Fakulteten för pedagogik och
välfärdsstudier

Hälsövetenskaper

Åbo Akademi

Våren 2023

Abstrakt

ÅBO AKADEMI

Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier
Enheten för vårdvetenskap

Författare:
Handledare:

Lina Skog
FD Johanna Nordmyr

Magisteravhandling
VÅRDVETENSKAP

Rusmedelsförebyggande arbete i nordiska skolor - en systematisk översikt

---

Sökord:

Förebyggande arbete, rusmedel, skola, ungdomar, Norden, effekter

---

Maj 2023

Sidantal: 36

Bilagor: -

Syftet med denna systematiska litteraturöversikt är att belysa kunskapsläget gällande rusmedelsförebyggande arbete i skolan i de nordiska länderna. Följande frågeställningar besvaras i studien: Hurudana studier med fokus på rusmedelsförebyggande arbete i den nordiska skolkontexten har utförts? Hurudana resultat kring det rusmedelsförebyggande arbetets utförande eller effekter framkommer i studierna? Studien följde riktlinjer för systematiska översiktens utförande och rapportering beskrivna av JBI och PRISMA. Litteratursökningar utfördes i fem vetenskapliga databaser och artiklarna som inkluderades valdes ut i enlighet med tydliga inklusions- och exklusionskriterier.

Sju utförda interventionsstudier, två studieprotokoll och tre intervjustudier inkluderades i översikten. I denna forskning konstaterades att det är viktigt att inkludera eleven i det rusmedelsförebyggande arbetet i skolan och att utgå ifrån ett elevcentrerat undervisningssätt. Resultatet visade också att den önskade effekten för interventionsstudierna inte alltid uppnås och många faktorer spelar roll för det rusmedelsförebyggande arbetet i skolan. Dessa faktorer omfattar till exempel familjens betydelse i förhållande till skolans arbete, det intersektionella samarbetet kring rusmedelsförebyggande och kopplingarna mellan rusmedelsanvändning och ungas psykiska hälsa. Resultatet visade att det finns en kunskapslucka gällande forskning inom detta område i de nordiska länderna och därför uppmuntrar studiens resultat till vidare forskning och utvecklandet av rusmedelsförebyggande program.

Abstract

ÅBO AKADEMI UNIVERSITY

Faculty of Education and Welfare Studies
Department of Caring Science

Author: Lina Skog
Supervisor: PhD Johanna Nordmyr

Master's thesis Substance use prevention in Nordic schools – a
systematic review
CARING SCIENCE

Keywords: Prevention, substance use, school, youth, Nordic
countries, effects.

May 2023 Number of pages: 36 Appendices: -

The aim of this systematic literature review is to highlight the knowledge regarding substance use prevention in schools in the Nordic countries. The following questions are answered in the study: what studies focusing on substance use prevention in the Nordic school context have been conducted? What kind of results regarding the implementation or effects of substance use prevention emerge in the studies? The study followed the guidelines for conducting and reporting systematic reviews described by JBI and PRISMA. Literature searches were conducted in five scientific databases and the included articles were selected according to clear inclusion and exclusion criteria.

Seven completed intervention studies, two study protocols and three interview studies were included in the review. This research concluded that it is important to include the student in the substance use prevention work in the school and to use a student-centered teaching approach. The results also showed that the desired effect of the intervention studies is not always achieved, and many factors play a role in substance use prevention in schools. These factors include, for example, the importance of the family in relation to school, the intersectional cooperation on substance use prevention and the links between substance use and young people's mental health. The review results showed that there is a gap in research in this area in the Nordic countries and therefore the results of the study encourage further research and the development of substance use prevention programs.

Förord

Sedan barnsben har hälsan tangerat mitt liv på många olika sätt men det är först under tonårstiden som jag verkligen började reflektera kring och förstå innebörden av den. Mamma har alltid varit en stor förebild för mig när det kommit till hälsa. Hon har speglat sitt intresse gällande hälsa genom hela min uppväxt, bortom hälsotrender och dess negativa inflytanden. Jag växte upp med trygga rollbilder och har alltid haft en positiv syn på livet, väldigt medveten om att alla inte växer upp på samma villkor och med samma förutsättningar. I gymnasiet fattade jag intresse för den psykiska dimensionen av hälsa och hälsovetenskaper på Åbo Akademi kom hösten efter studentexamen att bli min studieplats.

När jag fem år senare skulle välja tema för min magistersavhandling stod det rätt så klart, det skulle vara ett tema gällande unga, ohälsa och rusmedel, med återkoppling till att jag sedan jag började studera tyckte det var ett intressant tema.

Ett varmt tack till min universitetslärare och handledare Johanna Nordmyr som handlett mig längs vägen med sitt positiva bemötande och viktiga synpunkter. Jag vill även rikta ett tack till mina närmaste studievänner som spenderat sena eftermiddagar med mig i Academill och stöttat varandra i skrivandets process av våra avhandlingar.

Abstrakt
Abstact
Förord

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
2 Bakgrund.....	2
2.1 Rusmedelsanvändning bland unga i de nordiska länderna	2
2.2 Rusmedelsförebyggande arbete bland unga	4
2.3 Rusmedelsförbyggande arbete i skolkontexten	5
3 Teoretiska utgångspunkter.....	7
3.1 Hälsofrämjande och förebyggande arbete.....	7
3.2 Rusmedel som ett centralt begrepp	8
3.3 Rusmedelsförebyggande arbete	8
3.4 Dahlgren & Whiteheads modell som teoretisk referensram.....	9
4 Syfte och frågeställningar	10
5 Beskrivning av forskningsprocessen.....	11
5.1 Studiedesign	11
5.2 Datainsamling och sökstrategi	11
5.3 Val av inkluderade studier	14
5.4 Analys av data.....	15
6 Etiska frågeställningar.....	16
7 Resultat.....	17
8 Resultat.....	22
8.1 Variation i de inkluderade studiernas syfte och design	22
8.2 Interventionsstudiernas innehåll	22

8.2.1 Effekten av rusmedelsförebyggande interventioner	25
8.3 Intervjustudiernas innehåll	26
8.4 Resultatet i intervjustudierna	26
<i>Familjens betydelse i förhållande till skolans arbete.....</i>	26
<i>Betydelsen av intersektionellt samarbete .....</i>	27
<i>Kopplingarna till psykisk hälsa .....</i>	27
8.5 Studiekvalitén	28
9 Diskussion	29
9.1 Teoretisk diskussion.....	31
9.2 Implikationer för vidare forskning och praxis	31
10 Metodologiska överväganden.....	35
11 Slutsats.....	36

Litteraturförteckning

Förteckning över figurer och tabeller

Tabell 1. Sökstrategi i samtliga databaser s. 12

Figur. 1 Studier identifierade vid systematiska sökningar i vetenskapliga databaser. s. 15

Tabell 2. Beskrivning av inkluderade studier. s. 17

1 Inledning

Alkohol- och droganvändning är enligt WHO (2021) en riskfaktor för ungdomars hälsa och användningen av rusmedel har samband med ett flertal sjukdomar som till exempel hjärt- och kärlsjukdomar (EHYT, 2023). Enligt EHYT (2023) har användningen av rusmedel även beroendeframkallande effekter som påverkar välmående och försämrar livskvalitén.

I de nordiska länderna finns det i stor utsträckning samma utmaningar när det gäller rusmedelsanvändning bland unga, jämfört med andra europeiska länder och resultatet från tidigare forskning visar att rusmedelsförebyggande insatser har en positiv inverkan på ungdomarnas rusmedelsanvändning, men trots detta säger statistiken i Finland att den illegala droganvändningen ökar. (EHYT, 2023).

I en nyhetsartikel publicerad i Hufvudstadsbladet 25.01.2023 konstaterades att det har skett en polarisering bland unga. Många unga idag mår bättre än förr och använder inte alkohol och droger, men det finns även de som mår sämre och använder desto mer alkohol och droger. I artikeln konstaterades också att tillgången på cannabis är högre än tidigare och två tredjedelar av helsingforsunga anser att det är lätt att få tag på cannabis. (Hufvudstadsbladet, 2023.) Det finns alltså ett behov av rusmedelsförebyggande insatser och i artikeln nämndes föräldrarnas påtagliga oro för sina barn. (Hufvudstadsbladet, 2023). Skolan som aktör i den förebyggande kontexten spelar en viktig roll och därför är syftet med denna studie att belysa kunskapsläget gällande de nordiska ländernas rusmedelsförebyggande arbete i skolan. Detta med tanke på att kunna stödja utvecklingen av framtidens rusmedelsförebyggande insatser och program och för att erbjuda ungdomar i Norden och Finland aktuella och evidensbaserade program som främjar deras livsstilsval och tryggar deras framtid.

2 Bakgrund

I detta kapitel redogörs för relevant vetenskaplig litteratur inom Norden och internationellt som bas för studien och som berör forskningsområdet.

För litteratursökningen inom kapitlet har det gjorts sökningar i databaserna Alma och EBSCO under hösten 2021. Sökord som har använts i databasen Alma och som kombinerats har varit: ”substance use”, prevention och school. Sökord som använts i databasen EBSCO har varit desamma.

2.1 Rusmedelsanvändning bland unga i de nordiska länderna

Bland ungdomar i de nordiska länderna är rusmedelanvändningen rätt så lika (EHYT, 2023). Generellt sett visar statistiken på en minskande trend i alkohol- och tobaksanvändningen (Nordens välfärdscenter, 2019), medan förekomsten och användningen av illegala droger som till exempel cannabis ökar. (EHYT, 2023). Data från undersökningen ESPAD i Finland (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) visar att allt fler unga i årskurs 9 väljer att vara alkoholfria. En positiv förändring har skett sedan millenniumskiftet, med tanke på att endast 9 % av unga valde nykterhet år 1999, till skillnad från år 2019 när hela 31 % av ungdomarna valde total nykterhet. Trots detta har inte berusningsdrickandet minskat. (Institutet för hälsa och välfärd, 2019.) I Danmark finns det fortfarande en hög alkoholprevalens bland ungdomar, men enligt Kjeld med flera (2022) studie minskar också alkoholanvändningen bland ungdomarna i Danmark. I studien bland åk 7–9 låg alkoholanvändningen under året 2002 på 52,8 % och under år 2018 på 41,8 %, vilket är en minskning på över tio procent. (Kjeld m.fl., 2022). I Sverige minskar också alkoholanvändningen och berusningsdrickandet bland ungdomar enligt Folkhälsomyndigheten (2022.) I undersökningen av intensivkonsumtion av alkohol i årskurs 9 bland både pojkar och flickor hade andelen minskat från 13 % år 2012, till 7 % år 2022. (Folkhälsomyndigheten, 2022.) Data från undersökningen ESPAD i Norge (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) finns det också en minskande trend på alkoholanvändning bland ungdomar i 15 – 16 års åldern. Andelen av deltagarna som upplevde att de någon gång hade varit berusade minskade från 46 % år 2007 till 27 % år 2015. (Folkhelseinstituttet, 2017.)

I en jämförelse mellan data från de nordiska länderna och resten av europa har både Sverige, Finland och Norge en relativt låg användning av alkohol bland ungdomar under de 30 senaste dagarna (under 40 %) men Danmark utmärker sig med 73 %. I jämförelse med resten av länderna i ESPAD undersökningen låg medelvärdet på 48 % för ungdomar som druckit under de senaste 30 dagarna. (ESPAD, 2019.)

Även tobaksanvändningen har enligt Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning CAN:s (2022) nationella skolundersökning bland Sveriges ungdomar minskat mycket under 2010-talet och enligt undersökningen 2022 uppgav 9 % av eleverna på nian att de röker. Enligt samma undersökning har dock snusning ökat och 11 % i nionde klass uppger att de snusar (CAN, 2022.) Även om det syns en minskad trend i tobaksanvändning har e-cigarett blivit allt mer populära under de senaste åren. Trots detta ligger de nordiska länderna lågt ner i statistiken jämfört med resten av Europa. I genomsnitt har 14 % av europeiska ungdomar i 15–16 årsåldern använt e-cigarett under de 30 senaste dagarna. Sverige, Finland och Norge ligger mellan en procentandel på 6,2 %–10 % sett på användningen av e-cigarett de senaste 30 dagarna. De danska ungdomarna har samma medeltal som de europeiska ungdomarna, det vill säga 14 % (ESPAD, 2019.)

När det gäller användningen av illegala droger som till exempel cannabis visade undersökningen bland 15–16-åringar gjord av EMCDDA (2022) att Sverige hade minst användning på 8 %, därefter Norge på 10,1 %, i Finland låg användningen på 11 % och i Danmark 17 %. Trots likheter länderna emellan utmärker sig Danmark med den högsta procenten. Om de nordiska länderna jämförs med resten av Europas länder ligger procenten för cannabisanvändningen under medelvärdet på 16 %, förutom för Danmark. (ESPAD, 2019). Enligt enkäten Hälsa i skolan (2021) har droganvändningen ökat bland unga i Finland och cannabis är den mest använda drogen. Utgående från påståendet: *har prövat olagliga droger minst en gång* visade statistiken på följande resultat. Bland pojkar i årskurs 8–9 har droganvändningen ökat från 6,8 % till 9,1 % under åren 2006–2021. Hos flickorna i årskurs 8–9 har det också skett en liten ökning i att testa olagliga droger, från 5,4 % till 7 % under samma tidsperiod. (Institutet för hälsa och välfärd, 2023.) Enligt Ungdata-undersökningen (2022) finns det även i Norge en ökande trend i cannabis-användningen bland unga. I loppet

av det senaste året hade 9 % av norska ungdomarna använt sig av cannabis, medan år 2014 var siffran mycket lägre på 4 %. (Ungdata, 2022).

2.2 Rusmedelsförebyggande arbete bland unga

För att uppnå positiva resultat gällande förebyggande rusmedelsarbete bland unga har det konstaterats att man måste nå hela populationen av ungdomar vid förebyggande insatser och inte endast fokusera på en minoritet med pågående rusmedelsproblem. (Danielsson et al., 2012, Nordström et al., 2012, Nordström & Pape, 2012). Det rusmedelsförebyggande arbetet omfattar olika insatser på alla samhällsnivåer, allt från lagstiftning till rusmedelsförebyggande program (Das et al., 2016).

När det gäller rusmedelsförebyggande på lagstiftningsnivå kan exempelvis lagar som berör försäljning av alkoholhaltiga produkter belysas för att stärka det rusmedelsförebyggande arbetet. Danmark skiljer sig från de övriga nordiska länderna vad gäller alkohollagstiftning. I Danmark får 16 år fyllda köpa alkohol som innehåller en alkoholhalt på 16,5 %. I jämförelse med resterande nordiska länder vars lagstiftning kräver 18 års ålder för inköp av alkohol, med undantag för Island som har en åldersgräns på 20 år. (popNad, 2023.)

Lagstiftning kan även belysas i förhållande till hälsofrämjande och förebyggande arbete. I Finlands grundlag finns det bestämmelser om att rusmedelsförebyggande arbete skall förekomma inom varje kommun. Enligt 6 § i lagen om rusmedelsförebyggande arbete 523/2015 har kommunen som ansvar att följa upp rusmedelsläget i sin egna kommun. Kommunen bör erbjuda invånarna information om rusmedelsskador och hur de kan förebyggas och öka kunskaperna om rusmedelsförebyggande arbete, samt främja åtgärder för det rusmedelsförebyggande arbetet inom social- och hälsovårdsverket och inom bildnings-, idrotts-, ungdoms- och näringsväsendet. (Finlex, 2015.)

Enligt en systematisk översikt (Das et al., 2016) som utvärderade effektiviteten hos potentiella insatser för att förbättra ungdomars hälsa och välbefinnande visade att familjebaserade insatser har en effektiv inverkan vid förebyggande av rökning bland ungdomar och en liten men bestående effekt på alkoholmissbruk bland unga.

Samhällsbaserade insatser och massmediekampanjer med en teoretisk grund har visat sig ha

en positiv inverkan på rökning eftersom de har pågått under en lång tid och med lagom intensitet, men för kombinerat missbruk av samtliga rusmedel har masskampanjer inte haft lika god effekt (Das et al., 2016).

Även en annan systematisk översikt gav stöd för inkluderande av föräldrarna i det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga och i resultatet konstaterades att föräldraskapsåtgärder som regelstyrning, övervakning och kommunikation mellan föräldrar och barn gav önskvärda effekter, dock måste åldersgruppen som ungdomarna tillhör beaktas för att effektivisera åtgärderna så bra som möjligt (Kuntsche & Kuntsche, 2016.) Översiktsresultaten visade att olika typer av interventionsprogram erbjudna i skolkontexten också har visat sig vara effektiva för förebyggande av tobak, alkohol, droger och samtliga rusmedel samtidigt (Das et al., 2016).

2.3 Rusmedelsförbyggande arbete i skolkontexten

Ett exempel på rusmedelsförebyggande arbete inom skolkontexten är genom påverkan av läroplanens innehåll. I den finska läroplanen (Utbildningsstyrelsen, 2014) för den grundläggande utbildningen årskurs 7–9 inom ämnet hälsokunskap lyfts i det centrala innehållet riskfaktorer som påverkar hälsan upp och där nämns beroendeframkallande medel som rusmedel och hur man skall förebygga dessa. I ett av målen gällande hälsokunskapsundervisningen skall eleven även kunna känna igen och utvärdera sina egna vanor, val och motiv som berör hälsa och säkerhet samt undervisningen skall uppmuntra eleven att reflektera över resurser som är relevanta för den egna hälsan (Utbildningsstyrelsen, 2014.)

När det gäller alkoholförebyggande skolinsatser har det enligt Das et al. (2016) visat sig att insatser som omfattar personlig feedback, moderationsstrategier, utmaning av förväntan, identifiering av riskfyllda situationer och målformulering har förknippats med minskad drickfrekvens. Vid förebyggande av drogmissbruk inom skolkontexten konstaterade även Das et al. (2016) att interventioner som bygger på en kombination av olika metoder för social kompetens och social påverkan har fungerat som skyddsfaktorer. Information erbjuden i skolkontext om antidroger i kombination med färdigheter i att vägra, färdigheter i självhantering och utbildning i sociala färdigheter har enligt Das et al. (2016) också visat sig

vara effektiva när det gäller att minska användningen av marijuana och alkohol bland ungdomar.

I en studie gjort i Sydost av Moreland et al. (2020) studie framkom det att endast 35 % av skolorna som medverkade i studien erbjuder evidensbaserad förebyggande utbildning vad gäller alkohol och droger. I det kvalitativa resultatet i Moreland et al. (2020) studie framkom även att det inte finns miljöer utanför skolan där förebyggande metoder erbjuds och enligt ungdomarna i studien finns det även många hinder för att delta i dessa erbjudna program, som till exempel tidsbrist och stigma. Metoder som enligt ungdomarna i studien skulle vara effektiva för drogförebyggande arbete är information om kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser av droganvändning. Information om hur man kan känna igen missbruk, men även bild- och videomaterial var att föredra. (Moreland et al., 2020.)

Lärares och annan skolpersonals perspektiv på det rusmedelsförebyggande arbetet är också ett viktigt perspektiv att beakta. Enligt en äldre studie gjord av Van Hout och Connor (2008) upplevde lärarna i de irländska skolorna att drogutbildningen måste förbättras, eftersom de upplevde att den dåvarande utbildningen var oregelbunden och att inte alla elever fick ta del av den. Några av lärarna i undersökningen tyckte även att det inte var på deras ansvar att utbilda eleverna kring missbruk av olika slag vilket också framkom i en finsk studie av Sormunen et al. (2018) där finländska lärare uppgav att det är både på hemmets och skolans ansvar att utbilda barn och unga kring rusmedel.

3 Teoretiska utgångspunkter

3.1 Hälsöfrämjande och förebyggande arbete

Enligt WHO (1986) definieras hälsofrämjande processer som följande:

"Hälsofrämjande är en process som gör det möjligt för människor att öka kontrollen över och förbättra sin hälsa. För att nå ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande måste individen eller gruppen kunna identifiera och förverkliga önskemål, tillfredsställa behov och förändra eller hantera miljön. Hälsa ses därför som en resurs för det dagliga livet och inte som ett mål för livet".

Hälsofrämjande arbete utgår från ett salutogent perspektiv på hälsa. Begreppet myntades av Aaron Antonovsky och fokuserar på de faktorer som stödjer och upprätthåller hälsa, snarare än vad som orsakar sjukdom. Salutogenes fokuserar alltså på friskfaktorer snarare än riskfaktorer. (Antonovsky & Elfstadius 2005). I grund och botten handlar salutogenes om att betrakta människan som kapabel, erfaren och resursstark, det vill säga att ha en optimistisk syn på människan. Sättet vi ser på livet har betydelse för hur vi upplever vår hälsa och känslan av sammanhang har betydelse för hur vi klarar av vardagens stress och påfrestningar i livet. Salutogenes är alltså inte bara en teori, det är också en livsfilosofi. (Eriksson, 2015.)

Enligt Ottawa Charter-konferansen 1986 kräver hälsofrämjande åtgärder samordnade insatser från alla berörda parter och måste stödjas av hälsofrämjande arenor som till exempel skolan, eftersom åtgärderna inte endast kan garanteras av hälsosektorn. För att skapa stödjande miljöer för hälsa krävs det att människor i alla samhällsnivåer är involverade. Detta gäller allt från regeringar, lokala föreningar, statliga organisationer, myndigheter och medier. (WHO, 2023.) Skolan som hälsofrämjande arena är mycket viktigt ur ett elevperspektiv. Eleven får verktyg och kunskaper om de hälsofrämjande processerna som stödjer hälsa och har därmed möjlighet att på egenhand påverka sin egenupplevda hälsa. Denna process möjliggör en långsiktig och hälsofrämjande skolutveckling, som är mycket viktigt ur ett salutogent perspektiv. (Bringsén et al. 2019).

Förebyggande av ohälsa handlar ofta om en medveten process. Det måste finnas en hälsorisk för att kunna jobba med det förebyggande arbetet. Det förebyggande arbetet är ofta väldigt specifikt, eftersom processen handlar om att förebygga det patogena som orsakar ohälsa. (Vilhelmson, 2017.) Förebyggande av ohälsa innebär långsiktighet och kräver varierande typer av insatser, polycier och strategier på olika nivåer i samhället, samt riktat till olika målgrupper. Det finns olika typer av förebyggande nivåer. Den universella preventionen riktar sig till en hel population, till exempel en befolkning eller en hel skola. Därav räknas rusmedelsförebyggande skolinsatser till den universella preventionen. Selektiv prevention riktar sig till grupper med risk för att utveckla problem och indikerad prevention riktas till personer med hög risk för att utveckla problem. (Folkhälsomyndigheten, 2023.)

3.2 Rusmedel som ett centralt begrepp

Med rusmedel avses substanser som används för deras berusande och tillfredsställande effekt. Hos ungdomar är de mest vanliga rusmedlen alkohol och tobak, men även cannabis betraktas som ett vanligt rusmedel. Alla dessa nämnda rusmedel är en fara för hälsan.

(Psykportenförunga, u.å.) Det finns även skillnader i lagen om användning, försäljning och innehav av dessa rusmedel inom de nordiska länderna. Inom alla de nordiska länderna är alkohol och tobak lagliga rusmedel för användning inom ramen för landets egna ålderslagar. Vad gäller försäljning av snus är det endast tillåtet i Norge och Sverige och tobaksfritt snus i Danmark. Medans samtliga länder förbjuder försäljning, innehav och användning av tyngre rusmedel som droger, exempelvis cannabis. (PopNad, 2022 & 2023.)

3.3 Rusmedelsförebyggande arbete

Med rusmedelsförebyggande arbete avses enligt Institutet för hälsa och välfärd (2020) verksamhet som jobbar för att förebygga och minska på de skador som riskkonsumtion av rusmedel orsakar. Rusmedelsförebyggande arbete sker på basen av samarbetet mellan flera olika arenor som till exempel genom lagstiftning, näringslivsaktörer, myndigheter, organisationer och församlingar. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020.) Enligt EHYT (2023) skall rusmedelsförebyggande arbete minska på efterfrågan av rusmedel, minska på tillgången av dem och reducera skador relaterade till användningen av dem.

3.4 Dahlgren & Whiteheads modell som teoretisk referensram

Regnbågsmodellen (Dahlgren & Whitehead, 2021), ligger som grund för teoretisk referensram för denna systematiska översikt. Den vidgar synen på bestämningsfaktorer för hälsa genom att fokusera på hälsa genom olika arenor, lokala miljöer och samhället som helhet och inte endast på hälsovårdstjänster som en enskild faktor. Modellen ger varje arena i samhället tillåtelse att genomföra sina egna strategier för hälsofrämjande och därefter samarbeta sinsemellan. En nivå i modellen omfattar både arbetsplatser, skolor, bostadsområden och hemmen som hälsofrämjande arena och är därav aktuell för denna forskning.

Regnbågsmodellen ger en holistisk syn på hälsa och bestämningsfaktorer inkluderar både främjande, förebyggande samt riskfaktorer. Modellen frigör kraften för både individer och yrkeskunniga att påverka förändringar i människors vardagliga liv eftersom fokuset ligger på hälsodeterminanterna snarare än på sjukdom. (Dahlgren & Whitehead, 2021.)

4 Syfte och frågeställningar

Syftet med den systematiska litteraturöversikten är att belysa kunskapsläget gällande rusmedelsförebyggande arbete i skolan i de nordiska länderna.

Frågeställning ett: hurdana studier med fokus på rusmedelsförebyggande arbete i den nordiska skolkontexten har utförts?

Frågeställning två: hurdana resultat kring det rusmedelsförebyggande arbetets utförande eller effekter framkommer i studierna?

5 Beskrivning av forskningsprocessen

I detta kapitel presenteras studiens design, datainsamlingsmetod, sökstrategi, inklusions- och exklusionskriterier och analysprocessens genomförande.

5.1 Studiedesign

I denna studie tillämpas en systematisk litteraturöversikts design för att få en bild av forskningsläget kring rusmedelsförebyggande arbete i skolor i Norden. En systematisk översikt skall enligt Henricson (2012) uppfylla högre krav på tillförlitlighet än en vanlig litteraturöversikt. Den systematiska litteraturöversikten har tydliga inklusions- och exklusionskriterier och ska minimera risken för att slumpen påverkar slutsatserna (Henricson, 2012). Med val av denna design kan ett mer tillförlitligt resultat och slutsats presenteras. Denna systematiska översikt utgör enligt JBI så kallad mixed methods review, vilket innebär att det har inkluderats både kvantitativa och kvalitativa studier och därmed har information kring både resultatets effektivitet (kvantitativ) och relaterade erfarenhet (kvalitativ) sammanförts, vilket ger mer informativa slutsatser än en enskild metod (Lizandro et al., 2020). Forskningen följer också PRISMA (2021) riktlinjer för rapporteringen av den systematiska översiktens sökstrategi och sök- och urvalsprocess.

5.2 Datainsamling och sökstrategi

Vid genomförandet av den systematiska litteraturöversikten har väsentliga frågeställningar preciserats för studien. För insamling av material valdes fem databaser som ansågs vara mest relevanta, dessa var: CINAHL, Education Research Complete, ERIC, SweMed+ och Web of Science. Därefter har en sökstrategi för studien utformats med lämpliga sökord och kombinationer av dessa. Samma sökstrategi användes på alla databaser och artiklarna samlades in och sparades i Zoteros referenshanteringssystem. I denna studie har olika sökord som fångar avhandlingens tema, det vill säga substanser, skolan, elever och lärare samt den nordiska kontexten kombinerats i de olika databaserna i separat titel och abstraktsökning och den exakta kombinationen av söktermer för varje databas framgår av Tabell 1.

Tabell 1. Sökstrategi i samtliga databaser.

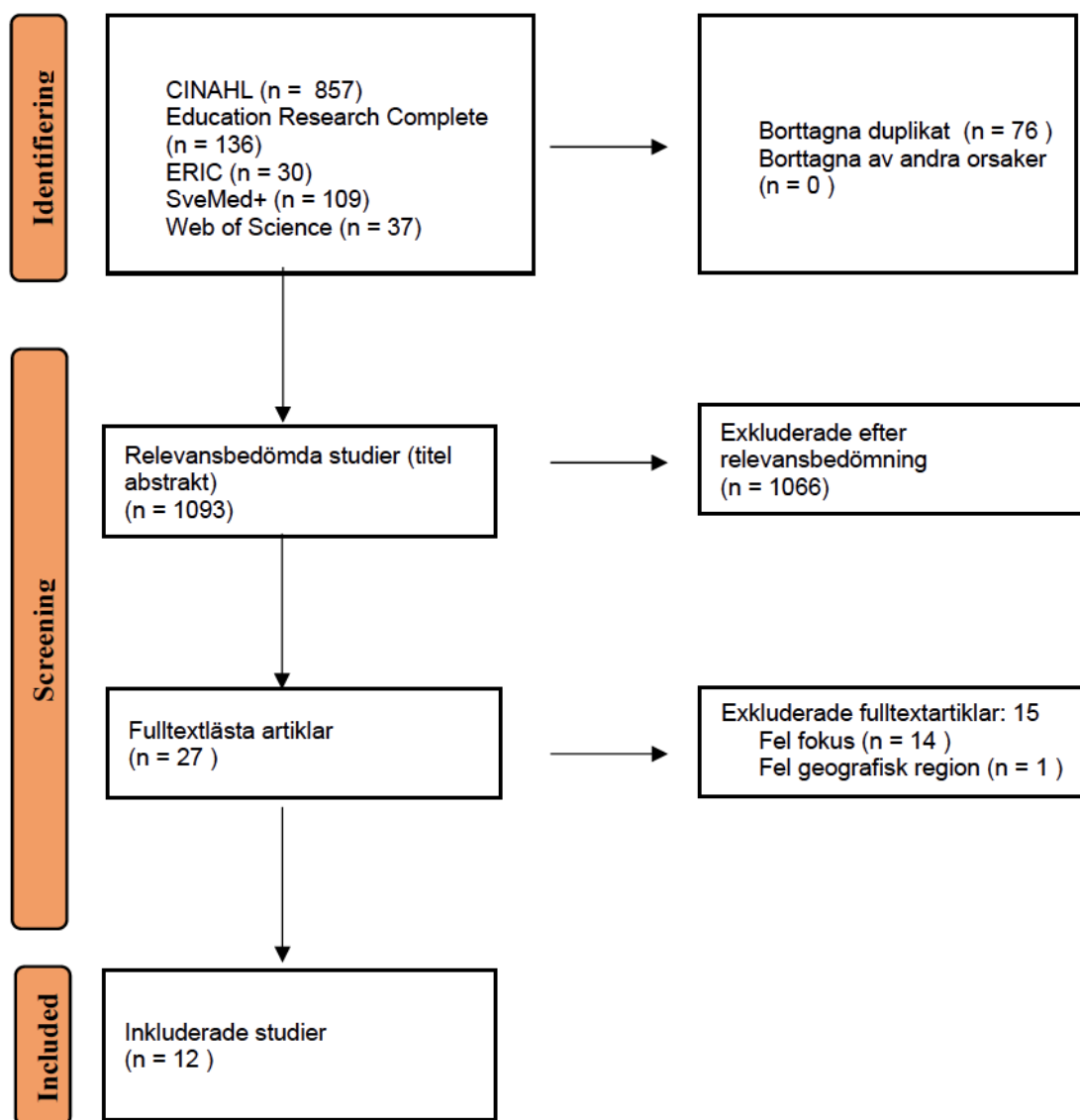
Databaser		
CINAHL	S1	TI (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*) OR AB (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*)
	S2	TI (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*") OR AB (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*")
	S3	TI (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*) OR AB (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*)
	S4	Expanders - Apply equivalent subjects
	S1 AND S2 AND S3	Search modes – Boolean/Phrase
Education Research Complete	S1	TI (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*) OR AB (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*)
	S2	TI (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*") OR AB (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*")
	S3	TI (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*) OR AB (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*)
	S4	Expanders - Apply equivalent subjects
	S1 AND S2 AND S3	Search modes – Boolean/Phrase
ERIC	S1	TI (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*) OR AB (substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*)

	S2	TI (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*") OR AB (school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*")
	S3	TI (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*) OR AB (nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*)
	S4	Expanders - Apply equivalent subjects
	S1 AND S2 AND S3	Search modes – Boolean/Phrase
SweMed+	1	substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*
	2	school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*"
	3	nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*
	4	#1 AND #2 AND #3
Web of Science	S1	(TI=(substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*)) OR AB=(substance* OR drug* OR alcohol* OR nicotine* OR gambling*)
	S2	TI=(school* OR educ* OR pupil* OR teacher* OR "school personnel*" OR "school staff*" OR classroom* OR "primary educat*" OR "basic educat*")
	S3	(TI=(nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*)) OR AB=(nordic* OR scandinavia* OR denmark* OR danish OR dane* OR greenland* OR finland* OR finn* OR iceland* OR norway* OR norweg* OR sweden* OR swed* OR faroe* OR aland* OR åland*)
	S4	#3 AND #2 AND #1 [Publication Date 2012-01-01-2022-12-31]

5.3 Val av inkluderade studier

Efter att litteratursökningen är genomförd och samplet av artiklarna är sparade följs en sällningsprocess i två steg. Först en grovsällning med hjälp av abstraktet som bedöms kunna besvara syftet på forskningsfrågan. De studier som bedöms vara irrelevanta exkluderas ur studien. (Henricson, 2012.) Med det återstående samplet av artiklar i fulltext bedöms dessa enligt specifika inklusions- och exklusionskriterierna.

Den inledande sökningen resulterade i 1169 artiklar från samtliga databaser, varav 76 var dubletter och dessa exkluderades genast ur studien. Identifiering och urval av artiklar redovisas i PRISMA flödesdiagrammet i Figur 1. Endast artiklar mellan år 2012–2022 inkluderades i studien. Studier med fokus på ett eller flera nordiska länder inkluderades och studier utförda i andra länder exkluderades. Studier med fokus på grundskolan inkluderades medan studier med elever på tredje stadiet exkluderades. Fokus i de inkluderade studierna kunde också utöver eleverna fokusera på lärare, annan behörig skolpersonal och föräldrar till barn i skolan inom denna åldersgrupp. Studier med olika typ av interventionsdesign och intervjustudier inkluderades i forskningen och endast referentgranskades artiklar på engelska språket inkluderades. En studie identifierades också genom snöbollsmetoden genom de inkluderade studiernas referenslista och inkluderades. Det slutliga valet av inkluderade artiklar diskuterades även med handledaren.

Figur. 1 Studier identifierade vid systematiska sökningar i vetenskapliga databaser.

5.4 Analys av data

Information från de slutligen inkluderade artiklarna sammanställs en tabell där det bland annat skall framgå information om artiklarnas referens, frågeställning, metod, urval, resultat och metodologiska kvalitet. Kvalitén av studierna bedöms var för sig och sammanställs därefter under en egen underrubrik i forskningen. Slutligen presenteras ett resultat av forskningen i form av en narrativ syntes. (Henricson, 2012.)

6 Etiska frågeställningar

I detta kapitel beskrivs hur forskningsetiska delegationens anvisningar tagits hänsyn till under forskningens process för att följa god vetenskaplig praxis.

Forskningsetiska delegationen (2012) har som syfte att främja god vetenskaplig praxis inom alla forskningsområden genom anvisningar som utarbetats i samråd med andra forskningsbedrivna organisationer. I denna studie följs anvisningar för god vetenskaplig praxis, genom att i förtid läsa igenom och begrunda anvisningarna. Eftersom denna studie är en systematisk litteraturoversikt inkluderar forskaren objektiva artiklar med hjälp av på förhand valda inklusions- och exklusionskriterier. Etik beaktas genom hela studien och materialet som används till bakgrundsforskningen väljs omsorgsfullt ut och granskas i enlighet med forskningsetiska delegationens anvisningar. Öppenhet tillämpas vid publicering av studiens resultat och karakteriserar god vetenskaplig praxis. (Forskningsetiska delegationen, 2012.)

7 Resultat

Samtliga tolv studier har utförts i Norden, varav tre i Norge, två i Danmark, fem i Sverige, en i Finland och en i Island. Två av artiklarna beskriver protokoll över planerade studier som ännu inte har utförts, resten av studierna har utförts under åren 2012–2022. Det var sammanlagt nio interventionsstudier där rusmedelsförebyggande insatser och program testades och utvärderades i skolor, två av dessa program har ännu inte utförts och tre intervjustudier där olika grupper inom skolsamfundet och föräldrar delade med sig av sina erfarenheter kring rusmedelsförebyggande arbete i skolan. I interventionsstudierna varierade deltagarantalet från 444 till 1776 elever. I intervjustudierna var det ett varierat antal deltagare och antalet nämndes inte exakt i dessa artiklar.

Tabell 2. Beskrivning av inkluderade studier.

Författare, år, land.	Syfte	Studie design	Deltagare	Metod	Resultat	Studiens kvalitet
Beckman, 2017, Sverige.	Öka elevernas motståndsförmåga genom förståelse och medvetenhet om de skadliga konsekvenserna av alkohol, vilket i sin tur tros påverka dem att avstå från berusningsdrickande.	Kvasi-experimentell studie.	11 interventions-skolor och 3 kontrollskolor deltog. Det var högstadie-skolor och elever i åk 7–9. Baslinjedatansamling skedde under åk 6. Totalt 285 + 159 elever deltog.	Baslinjedatansamling under åk 6 samt igen under åk 7, 8 och 9. Insamling av data via enkäter, där de undersökte alkohol-konsumtion och bersuning. Resultatmätning genom regressionsanalys.	Interventionen gav ingen bevisad effekt på minskad alkohol-konsumtion hos deltagarna i studien. Utan alkohol-konsumtionen ökade i takt med åldern i både interventions och kontroll-grupperna.	Svårt att mäta verkliga orsaks-effekten av interventionen. Denna studie mätte endast alkohol, inga andra rusmedel.

Beeres, 2022, Sverige.	Förhindra ungdomar från att börja använda tobaksprodukter genom interventionen ”tobacco free DUO”.	Kluster randomiserad kontrollerad studie.	17 interventionsskolor och 17 kontrollskolor. Elever i åk 7 deltog. Sammanlagt 1776 elever varav 51 % var flickor. + deras föräldrar.	Baslinjedatansamling och 2 uppföljningar ägde rum. Sammanlagt en studie på 3 år. Datansamling skedde via pappersenkäter, eleverna fyllde i dessa på plats i skolan och föräldrarna hemma.	Minimal minskning av tobaksbruk i jämförelse med de som fått vanlig klassrumsundervisning som i kontrollgruppen. Interventionsgruppen hade 3 % högre chans att förbli en ickerökare.	Studiedeltagarna hade väldigt låg ålder, därav fångade studien inte upp hela riskperioden för rökupptag bland tonåringar.
Bortes, 2016, Sverige.	Ta reda på om tecknandet av kontrakt har någon effekt på nivåerna av rusmedelsanvändning och om antalet år som eleverna avtalar kontrakt är viktigt för beslutet.	Icke-experimentell design.	5 skolor deltog i studien. Eleverna i de 3 olika årskurserna var mellan 13 och 16 år. Sammanlagt deltog 1312 elever i studien.	Eleverna undersöktes under tre omgångar, under 7:e, 8:e och 9:e året. Från 2012–2015. Enkäten innehöll frågor om bl.a. familjen, skola, kamratrelationer, synen på rusmedel, hälsa och livsstil. Enkäten fylldes i under skoltid, med närvaro av en vuxen. Analyserades genom statistisk analys.	Antal år eleven hade skrivit kontrakt hade korrelation med självrapporterade ungdomsproblem eleven hade i årskurs 9. Överlag fann man att SMART programmet hade en förebyggande effekt på rusmedelsanvändning.	Gruppskillnaderna inom studien analyserades inte, vilket kan ha påverkat resultaten. P.g.a. utvärderingsdesignen inte resultaten bevisa på total program-effekt.
Henriksen, 2012, Norge.	Utveckla grundläggande kunskap om hur föräldrar diskuterar inom ramen för det förebyggande arbetet som i detta fall är alkoholanvändning, för att kunna stärka föräldrarollen i det förebyggande arbetet.	Fokusgruppsstudie, av möte.	4 skolor deltog i studien. Föräldrarna av barn som gick i 8:e klass. Sammanlagt deltog ca. 235 föräldrar.	2 föräldramöten hölls och diskussionerna spelades in. Datan transkriberades ord för ord och bildade återkommande teman.	Sammantaget verkar den 18-åriga åldersgränsen vara ett starkt argument för föräldrar att formulera gemensamma normer för alkoholdebut.	-

Holm, 2016, Danmark.	Syftet med att utvärdera PASS-programmet var att undersöka om påverkan av pro-attityder till cannabis kan vara ett hållbart verktyg för cannabis-förebyggandeundervisning.	Kritisk diskussion.	Framtaget för högstadieslever i Danmark, speciellt för dem som påbörjat bruk.	Program-läroplanen består av 5 moduler som består av 90-minuters lektioner. Målet var att rikta in sig på: normalisering, neutralisering och glorifiering gällande cannabis-användning.	Även om PASS-programmet är utformat enligt evidens-baserade insatser, så är det inte garanterat att det leder till förebyggande åtgärder när det gäller cannabis-användning.	PASS programmet kräver en noggrann utvärdering i en jämförbar miljö, för att kunna kontrollera interventions-effekten.
Klapp, 2017, Sverige.	Utföra en nyttokostnads-analys med hypotesen att interventionen har en positiv inverkan på elevernas droganvändning.	Nyttokostnadsanalys.	663 elever från Sverige deltog i studien. 489 elever i interventionsgruppen. Klasser mellan åk 7–9 deltog och åldrarna var 13–16 år.	Studien hade 3 mätpunkter. Eleverna fick själv fylla i en enkät om bl.a droganvändning. Jämförelse mellan interventionsgruppen och kontrollgruppen. Fördelarna jämförs med kostnaderna av interventionen.	Insatsen är billig och fördelarna överväger kostnaderna, trots att tiden från andra ämnen kan bli mindre.	Resultaten kan inte generaliseras till andra populationer eftersom det inte är en randomiserad studie.
Koning, 2021, Nedeländerna.	Diskutera styrkor och utmaningar i den isländska drogförebyggande modellen.	Kritisk diskussion.	Ungdomar.	Modellen syftar till att stärka skyddsfaktorer och minska riskfaktorer inom 4 olika miljöer. Familj, kamratgrupp, skola och utanför skolan.	Styrkor: integrerar flera intressenter vilket kan leda till mera offentligt stöd. Svagheter: stora implementeringskostnader.	Det finns bristande insikt i interventionens innehåll vilket leder till att man inte känner till vilka komponenter i interventionen som leder till förändringar.

Natvig, 2014, Norge.	Undersöka effekterna av interventionen på elevernas alkoholbruk. Identifiera de vanligaste predikatorerna för alkoholbruk samt minska på alkoholanvändning genom att ändra elevernas attityder angående den.	Enkätstudie och eleverna fick göra en egen video som skulle förebygga alkoholanvändning.	32 skolor från Norge deltog och sammanlagt 30 klasser med 978 elever på åttan. 47,3 % var pojkar och medelåldern var 13,7 år.	Studien hade 2 mätpunkter. Enkäten gjordes i klassrummet med 4 månaders mellanrum. Multinivå analyser utfördes.	Alkoholanvändningen ökade i både interventionsgruppen och kontrollgruppen, men i interventionsgruppen var ökningen betydligt lägre.	Bristen på randomisering, eftersom lärarna anmälde klasserna till att delta i projektet. Samt brist på kontroll av hur mycket tid eleverna spenderade på videoproduktionen och om alla elever deltog.
Nordmyr, 2021, Finland.	Att undersöka skolpersonalens åsikter och synpunkter kring roller och ansvar gällande förebyggande av missbruk i den Finländska skolan.	Fokusgruppsintervjuer.	11 fokusgrupper med lärarpersonal och 11 grupper med företrädare för skolvården. Deltagarna var självvalda genom . Alla grupper omfattade 3–4 deltagare.	Semistrukturerade intervjuer utfördes och tog mellan 31–70 min. Intervjuerna spelades in. Datan analyserades genom en kvalitativ innehållsanalys.	Behov av tvärsektionella insatser, samt betonade både förebyggande och främjande av psykisk ohälsa i skolan. Mer hälsoutbildning i de tidigare skolåren och stöd för personal.	Huvudtemat under intervjuerna var inte synpunkter och roller, men dessa diskuteras ändå under diskussionerna. Trots det är studiefouset motiverat.
Odenbring, (2017), Sverige.	Generera kunskap och förstå komplexa fenomen såsom sociala relationer och strukturer på två skolor.	Semistrukturerade intervjuer i fokusgrupper och individuellt. Observationer från elevvårdsteamens möten.	Information samlades in från 2 gymnasieskolor. Rektor, skolsköterska, speciallärare, kurator samt andra skoltjänstemän deltog.	Semistrukturerade intervjuer i fokusgrupper och individuellt, som också spelades in och transkriberades på datorn. Intervjuerna pågick ca. 1 timme. Observationer från elevvårdsteamens möten pågick i ca. 1–2 timmar. Diskursanalyser utfördes och teman bildades	Ett ökat antal ungdomar lider av mental ohälsa och många självmedicinerar med droger för att handhålla sina problem. Detta betonar vikten av att möta ungdomarnas behov.	Studien är baserad på endast 2 fallstudier, så det är svårt att dra generella slutsatser från resultatet. Antalet deltagare nämndes inte.

				över återkommande teman i intervjuerna.		
Stock, 2016, Danmark.	Mäta effektiviteten av "the GOOD LIFE" interventionen som skall bidra till minskad alkohol användning och förbättra elevernas sociala normer genom att implementera normativ feedback kring alkohol i skolan.	Randomiserad-kontrollerad studie.	1355 elever i årskurs 8 och 9 från 38 olika skolor i Danmark. 54 % var flickor.	Web-baserad enkät med 2 mätpunkter som utfördes under skoltid, före och efter interventionen. Under interventionen fick eleverna ta del av 3 olika typer av normativ feedback. För analys användes Pearsons chi-två-test.	Interventionen hade en positiv effekt på elevernas normuppfattningar och i uppföljningsstudien minskade elevernas rapportering om överkattning-drickande hos vännerna.	Uppföljningstiden av studien var endast 3 månader vilket inte kan bevisa på långtids-effekter av interventionen.
Strøm, 2015, Norge.	Undersöka effektiviteten av interventionen "Unge och Rus" som jämfördes mellan skolor för att ta reda på om det förekom skillnader mellan utfallsmåten.	Kvasi-experimentell design.	1574 elever på åttonde klass. 50,6 % var flickor och medelåldern var 13,46 år. Interventionsgruppen bestod av 24 skolor i Oslo. Kontrollgruppen var 17 skolor i Akershus.	Web-baserad enkät med 3 mätpunkter som utfördes under skoltid. Från baslinjen till uppföljning var det 16 månader. Multinivå analyser utfördes. Teman som undersöktes: alkohol-användning, attityder, beteendekontroll, alkoholförväntningar och kunskap.	Efter 16 månader hade eleverna fått ökad kunskap kring alkohol och på kort sikt hade deras alkoholförväntningar minskat. Men detta ledde inte till förändrat alkoholbeteende.	Uppföljningstiden var endast 3 månader vilket är kort för att bevisa på långtids-effekter och samplet var begränsat till samma region i Danmark.

8 Resultat

8.1 Variation i de inkluderade studiernas syfte och design

Det generella syftet med interventionsstudierna var att minska på, förebygga och ändra på normen kring rusmedelsanvändning bland eleverna i skolan. I interventionsstudierna testades olika typer av program för att undersöka effekten av programmets effektivitet t.ex. genom att ändra på deltagarnas normer och underteckna rusmedelsförbudna kontrakt.

Interventionsstudierna mätte användningen av olika typer av rusmedel i sina studier. Fyra av dessa studier tog fasta på alkohol relaterad reduktion. En av dessa studier tog fasta på tobaks-reduktion och de resterande tre tog fasta på flera av dessa ovan nämnda rusmedel samtidigt och de inkluderade både alkohol, tobak och andra droger som marijuana.

I interventionsstudierna inkluderades även två studieprotokoll, en rusmedelsförebyggande modell från Island som redan har implementerats där och enligt Koning et al. (2020) gjort stor framgång. I studieprotokollet gällande denna artikel var syftet att diskutera styrkor och begränsningar när det gäller att implementera modellen internationellt. I det andra studieprotokollet var syftet att kritiskt diskutera "PASS", det cannabisförebyggande programmet som fokuserar på cannabisrelaterade attityder i Danmark, för att förhoppningsvis minska på och fördröja cannabisanvändningen bland unga i högstadiet.

Vad gäller intervjustudierna utgick två av studierna från ett skolpersonal-perspektiv och den tredje hade högstadieföräldrar som fokusgrupp. Syftet i Odenbrings (2018) studie var att generera kunskap kring hur skolpersonalen ställer sig till att stödja utsatta elevers behov. Medans i Nordmyrs och Forsmans (2020) studie var syftet att reda på skolpersonalens åsikter kring roller och ansvar när det gäller förebyggande av rusmedel i skolkontext. I den tredje studien intervjuades föräldrar till barn i högstadiet och syftet var att ta reda på föräldrarnas åsikter kring alkoholförebyggande program och hur föräldrar ställer sig till normer angående ålder för alkoholdebut (Henriksen, 2012).

8.2 Interventionsstudiernas innehåll

Fyra interventionsstudier hade undersökt alkoholförebyggande program. I Natvig och Aarøs (2014) studie ägde interventionen rum bland norska åttondeklassare under skoltid och de skulle producera en tre minuter lång video vars syfte var att övertyga sjundeklassarna att inte

börja dricka alkohol. Under videoproduceringens gång var tanken att påverka åttondeklassarnas egna attityder och uppfattningar kring alkoholanvändning. Värt att nämnas är att detta var en del av en nationell tävling och det vinnande bidraget skulle få 10 000 norska kronor. I Strøm et: als. (2015) studie undersöktes det norska alkoholförebyggande programmet "*Unge & Rus*" som är ett 20 x 45 minuter program levererat i skolan. Programmet levereras av pedagoger som fått en åtta-timmars kurs i hur man undervisar och använder sig av programmet i klassrummet. Eleverna i åttonde klass får jobba med individuella uppgifter, grupprojeckt och hemläxor kopplade direkt till alkoholförebyggande teman. Programmet delades in i fem komponenter: kultur, normer, kunskap, motståndsförmåga och attityder. I Stock et: als (2016) studie undersöktes den danska alkoholförebyggande kampanjen "*The GOOD life*" som baserar sig på normförebyggande undervisning. Programmet består av tre komponenter: en timmes normativ feedback, posters som bidrar med sociala normer och en webbaserad applikation som eleverna kan gå in på och genom den testa sina sociala missförstånd. Detta program pågår under åtta veckor. I Beckman et: als (2017) studie undersöktes det svenska rusmedelsförebyggande programmet "*triaden*" som utvecklades för elever i årskurs 4–9. Denna studie undersökte årskurs 6 som fokuserade på endast den alkoholförebyggande delen. Programmet består av tre komponenter var syfte är att: öka motståndskraft, involvera föräldrar och genom en lotteritävling motivera eleverna att utföra alla uppgifter. Programmet innehåller uppgifter som skall öka kunskapen kring alkohol. Uppgifterna är 4–5 till antalet och 80 minuter långa. Till programmet hör också material som powerpoint-presentationer och diskussionsmaterial. När klassen utfört alla uppgifter tillsammans med läraren kan de delta i lotteritävlingen.

Enbart en av de inkluderade interventionsstudierna hade undersökt tobaksförebyggande program. I Beeres et: als (2021) studie undersöktes det svenska tobaksförebyggande programmet "*Tobacco-Free Duo*" vars huvudsyfte går ut på att ungdomen skriver under ett kontrakt tillsammans med en vuxen att inte använda tobak under tre år. Programmet har utöver detta även 5 andra komponenter: elev information, förälder information, ett årligt medlemsförmånskort, årligt avslöjande om tobaksanvändning och klassrumsundervisning om tobak på 60 minuter fyra gånger per år.

Två interventioner hade undersökt samtliga rusmedel samtidigt: alkohol, tobak, snus och droger. I Bortes et: als (2016) studie undersöktes det svenska rusmedelsförebyggande programmet "*SMART*". SMART använder hela samhället som utgångspunkt för

rusmedelsförebyggande arbete och designen av programmet skiljer sig beroende på kommunen det implementerats i och dess behov. Därav kan programmet skilja sig åt beroende på var man befinner sig. SMART representerar ett generellt koncept och berör 10–16 åringar. ”*Tobacco-Free Duo*” är en del av programmet SMART som undantagsvis är det enda programmet inom SMART som följer en klar manual. Trots lokala skillnader i programmet SMART är det minsta kravet att ungdomen skall signa ett kontrakt årligen och avstå från att använda rusmedel och i samband med detta får ungdomen ett medlemskort som förnyas årligen vid kontraktsgöringen om hen har avstått från rusmedel. SMART programmet görs i skolan. I en annan svensk studie av Klapp et al. (2017) gjordes en nyttokostnads analys av ett interventionsprogram och dess kostnader. Programmet ”*SET*” Social and Emotional Training, gav ungdomarna som deltog i programmet kompetenser inom sociala och emotionella färdigheter. Som till exempel självmedvetenhet, empati, självreglering, konflikthantering, stresshantering och känsloreglering. Programmet undervisades i skolan. Lärarna undervisade SET en gång per vecka i 45 minuter till eleverna, årligen var det 40 lektioner. Programmet innehöll en detaljerad rusmedelsförebyggande manual som lärarna kunde följa.

Två studieprotokoll inkluderades i studien, för att visa på pågående studier. I Holm och Tolstrups (2016) danska studieprotokoll vid namnet ”*PASS*” är programmet framtaget för ungdomar i 15–19 års åldern, för att förebygga och fördröja användningen av cannabis. Strukturen i det evidensbaserade programmet baserar sig på attityder om cannabis och utgår från tre diskurser: normalisering, neutralisering och glorifiering. Programläroplanen innehåller en blandning av individuella uppgifter, grupparbeten, presentationer och diskussioner. Läroplanens tidsplan är 5 x 90 minuters lektioner som skulle hållas av professionell personal och förebyggande arbetare. Koning et: als (2021) isländska studie syftar till att stärka skyddsfaktorer och minska på riskfaktorer inom fyra olika samhällsnivåer: familjen, kamratgruppen, skolan och miljön utanför skolan. Dessutom spelar föräldraövervakning, organiserade fritidsaktiviteter och förstärkning av det normativa trycket en stor roll vid sidan av programmet för att fördröja uppkomsten av alkohol och annan rusmedelsanvändning bland unga. Koning et: als (2021) isländska studie försöker för tillfället tillämpas som en rusmedelsförebyggande modell även internationellt, eftersom den haft stor framgång i Island.

8.2.1 Effekten av rusmedelsförebyggande interventioner

Enligt resultatanalysen fanns det fyra interventionsstudier som hade fått bevisad resultat effekt enligt sina syften och tre av interventionsstudierna som inte gav effekt enligt det för studien givna syftet. När det gäller studierna som uppvisade effekt så hade två av dessa studier undersökt alkoholpåverkan Natvig et al. (2014) och Stock et al. (2016). Medan Bortes et al. (2016) och Klapp et al. (2017) hade båda tangerat alkohol, snus, tobak och droger i sina studier.

I Natvig och Aarøs (2014) studie där åttonde klassarna skulle producera en alkoholförebyggande video, hade interventionsgruppen mindre ökning av alkoholanvändning, trots en ökning i jämförelse med kontrollgruppen, visade undersökningen fyra månader efter att videoproduceringen hade ägt rum. Trots att interventionsgruppen hade en ökning i alkoholanvändningen ansågs detta i jämförelse med kontrollgruppen som hade en större ökning, vara ett tecken på effekten av interventionen. I Stock et: als (2016) studie om normförebyggande undervisning hade deltagarnas förmåga att estimera drickande sjunkit från studiens första mät punkt på 51 % till studiens andra mät punkt 38 %, samtidigt som överestimerandet av drickande steg i kontrollgruppen. Efter tre månaders uppföljning hade alkoholanvändningen stigit i både interventionsgruppen och i kontrollgruppen, men alkoholrelaterade skadorna hade stigit betydligt mer i kontrollgruppen än vad de hade i interventionsgruppen.

I Bortes et: als (2016) studie gällande ”SMART” kontraktsigneringen visade resultatet att desto flera år deltagarna signerade kontrakt, desto längre tid var de rena från rusmedel också. Studien visade att deltagarna som signerade kontrakt under längst tid, upp till fem år hade de lägsta nivåerna av alkoholanvändning. I Kalpp et: als (2017) studie var nyttokostnadsanalysen positiv. Insatsen är billig och fördelarna med att träna elevernas emotionella färdigheter i det rusmedelsförebyggande programmet övervinner kostnaderna. Resultatet i studien visade att deltagarna i interventionsgruppen hade en minskad användning av droger under den fem år långa interventionsperioden.

Enligt resultatanalysen fanns det tre interventionsstudier som gav mindre lyckade resultat, eller inga resultat alls. I Beckman et: als (2017) studie vid namnet ”triaden” och Strøm et: als (2015) studie ”Unge & Rus” var alkoholbeteendet det samma som före och efter

interventionen, men i Strøm et al. (2015) studie kunde man bevisa på en kunskapsökning gällande alkohol bland deltagarna. Dock är det svårt att visa på långtidseffekter av denna kunskapsökning, eftersom flera uppföljningar inte gjordes (Strøm et al., 2015).

Vad gäller Beeres et al. (2022) studie, "Tobacco free Duo" gällande tobaksförebyggande undervisning var studie effekten minimal och därför är det svårt att dra en slutsats om det var till följd av interventionen eller inte. Denna tobaksförebyggande manual är en del av programmet "SMART", som helheten i sig hade bevisad studieframgång.

8.3 Intervjustudiernas innehåll

I Nordmyr och Forsmans (2021) studie utfördes 21 fokusgruppsintervjuer med skolpersonal från Österbotten. I varje grupp deltog cirka 3–4 personer och intervjuerna varade cirka 30–70 minuter. Intervjuerna fokuserade på den finska skolpersonalens upplevelser kring roller och ansvarstagande gällande rusmedelsförebyggande arbete inom skolan. I Odenbrings (2017) studie utfördes semistrukturerade intervjuer i fokusgrupper och individuellt samt observationer från elevvårdsmöten med skolpersonal och polis från två olika gymnasium i Sverige. Intervjuerna fokuserade på hur professionella försöker möta sårbara elever och deras behov samt hur samarbetet fungerar mellan skolor och den lokala polisen och socialvården. I Henriksens (2012) studie utfördes observationer under föräldramöten med cirka 230 föräldrar till ungdomar i högstadietiden i Norge. Observationerna fokuserade på hur föräldrar diskuterar kring förebyggande av ungdomars alkoholanvändning samt om normer kring alkoholdebut angående deras egna barn.

8.4 Resultatet i intervjustudierna

I Intervjustudierna fanns det tre olika återkommande teman. Dessa var familjens betydelse i förhållande till skolans arbete, intersektionellt samarbete och den mentala hälsan.

Familjens betydelse i förhållande till skolans arbete

I Nordmyr och Formans (2021) studie konstaterades i resultatet att föräldrarna influerar barnen redan i ett tidigt skede angående livsstilsval och föräldrarna fungerar som roll modeller när det gäller attityder och värderingar jämt mot rusmedel. Intervjudeltagarna i

studien påpekade också att det ingår i deras instruktioner angående rusmedelsförebyggande undervisning att föräldrarna skall inkluderas i projekten, men intervjudeltagarna menade att detta var något som i första hand såg bra ut till pappers och inte fungerade i praktiken.

(Nordmyr & Forsman 2021.)

Odenbrings (2017) studie diskuterades även att många föräldrar är rätt så liberala, vilket har en stor inverkan på eleverna i samband med deras egna attityder. Liberala föräldrar är till exempel inte orroade över att deras barn skall testa på cannabis för första gången, för de anser att någon aldrig dött av det (Odenbring, 2017). I Henriksens (2012) studie diskuterade föräldrarna om rusmedel enligt egna regler i deras hem eller så motiverade de till lagen om åldersgräns.

Betydelsen av intersektionellt samarbete

I Nordmyrs och Forsmans (2021) studie menade intervjudeltagarna att de ibland kände att de hade för stort ansvar samt för stora förväntningar på dem som skolpersonal, att allt rusmedelsförebyggande arbete skall ske inom skolans ramar. De nämnde även som hälsokunskapslärare att de inte alltid var bekväma med att undervisa inom rusmedelstemat och tyckte att någon annan extern person skulle kunna ansvara för det. Deltagarna i intervjun var överens om att det måste vara ett delat ansvar och arbete mellan kommuner och på regionala nivåer, när det gäller rusmedelsförebyggande bland ungdomar. (Nordmyr & Forsman, 2021.)

För att kunna möta sårbara elever måste det också finnas insikter i elevernas liv utanför skolan framkom det i Odenbrings (2017) studie. Här krävs det goda samarbeten mellan skolor och polisen som patrullerar i staden. Här konstaterades att skolorna och polisen genrellt samarbetar bra, men att det finns stora problem när det kommer till brist på resurser från polisens sida. Der framkom även i intervjun att det finns svagheter mellan samarbetet mellan skolor och socialservicen på grund av svårigheter inom organisationen, vilket konstaterades försvåra arbetet för både polisen och skolorna för att nå fram till sårbara elever. (Odenbring, 2017.)

Kopplingarna till psykisk hälsa

Psykisk hälsa var det tredje temat som framgick av artiklarnas resultat. Intervjudeltagarna i Nordmyr och Forsmans (2021) studie menade att främjande av elevernas psykiska hälsa också

var en bidragande faktor för temat och att kunna se tidiga tecken på illamående och rusmedelsbruk är viktigt. Intervjudeltagarna var överens om att skolans roll här är av betydelse och skapandet av en skolatmosfär där eleverna känner sig trygga, kan bilda ett självförtroende, vågar framföra sina åsikter och att främja elevernas mentala välbefinnande är viktigt (Nordmyr & Forsman, 2021.) I Odenrings (2017) studieresultat framkom det även att elever som lider av olika mentala tillstånd allt mer börjat självmedicinera för att bota psykiskt illamående. De försöker hitta sina egna lösningar och blandar antidepressiva med andra droger. För många elever kunde självmedicineringen bero på dåliga hemförhållanden som våld och misshandel, vilket lett till psykiskt illamående. (Odenbring, 2017.)

8.5 Studiekvalitén

Återkommande teman i analysen av interventionsstudiernas kvalitet var att uppföljningstiden av studierna var för korta eller att studierna hade för få mätpunkter. I både Strøm et: als (2015) och Stock et: als (2016) studie var uppföljningstiden bara tre månader lång, vilket försvårar antagandet av långtidsseffekter av interventionsstudierna.

Det fanns också brister i randomisering av studiedeltagarna. I Klapp et: als (2017) studie använde de inte ett randomiserat sampel och i Natvig och Aarøs (2014) studie fanns det också brister i samplet, eftersom lärarna själva hade anmält sig till deltagandet i projektet. I Bortes et: als (2016) studie fanns det heller ingen medvetenhet kring gruppskillnaderna i studien vilket också kunde påverka slutresultatet. I Odenbrings (2017) studie nämnades inte antalet studiedeltagare vilket anses som en svaghet i studien. I Beckman et: als (2017) studie var det svårt att påvisa orsakssamband mellan själva interventionen och resultat och i Beeres et: als (2022) studie fanns det en osäkerhet kring om studieresultatet var aktuellt eftersom studiedeltagarna var väldigt unga och undersökningen inte fångade upp hela riskperioden för rökupptag bland ungdomar.

Bland intervjustudierna konstaterades att diskussionerna inte alltid tangerade själva syftet med studierna men ansågs ändå följa fokusområdet (Nordmyr & Forsman, 2021).

9 Diskussion

I detta kapitel diskuteras studiens resultat i förhållande till tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter. Den systematiska översiktens mål var att belysa kunskapsläget gällande rusmedelsförebyggande arbete i skolan i de nordiska länderna.

Efter att den systematiska sökningen av litteratur var gjord konstaterades att det fanns en brist i forskning kring temat och antalet relevanta artiklar var få. I forskningen inkluderades slutligen sju utförda interventioner, två studieprotokoll och tre intervjustudier. I jämförelse med tidigare forskning (Das et al., 2016) konstateras att det internationellt finns mera forskning kring rusmedelsförebyggande arbete i skolan än vad det finns i de nordiska länderna. Trots att det internationellt finns tillgänglig forskning är denna inte alltid av god kvalitet och de erbjudna rusmedelsförebyggande programmen är enligt Moreland et al. (2020) inte alltid evidensbaserade, vilket var fallet i Moreland et al. (2020) studie där endast 35 % av skolorna erbjöd evidensbaserade rusmedelsförebyggande program.

Hurudana substanser som de rusmedelsförebyggande programmen ämnar förebygga skiljer sig också åt internationellt och i Norden. I tidigare forskningen fokuserar flera av de internationella programmen på att förebygga illegal rusmedelsanvändning samt alkohol och använder det engelska ordet ”drugs” vid diskussion av förebyggande insatser (Moreland et al. 2020 & El Omari, 2015). Droger som nämndes var i de flesta av fallen cannabis, men även tyngre droger. Av studierna i denna forskning var det endast två studier som inkluderade droger i sitt rusmedelsförebyggande program i samband med andra substanser som alkohol, tobak och snus, medan resten av studierna fokuserade på förebyggandet av lagliga rusmedel (Bortes et al., 2016 & Klapp et al., 2017).

Orsaken till att olika länder väljer att förebygga olika typer av rusmedel internationellt och nationellt kan kopplas till hurudan typ av rusmedelsproblematik som förekommer bland ungdomar geografiskt sett. Även fast de nordiska länderna över lag ligger bra till i statistiken i jämförelse med resten av Europa, så finns det ändå en relativt hög användning av lagliga rusmedel, speciellt i Danmark där alkoholanvändningen bland ungdomar är över medeltalet i jämförelse med resten av europeiska länder (ESPAD, 2019). Vad gäller användningen av cannabis ligger de nordiska länderna också rätt så bra till enligt statistiken i jämförelse med

resten av Europa. (ESPAD, 2019). Men cannabisanvändningen har under de senaste åren också ökat i de nordiska länderna som till exempel i Norge och Finland och är där den mest använda drogen (Ungdata, 2022 & Folkhälsomyndigheten, 2019). Med denna ovannämnda information kan det dras paralleller med att det internationellt sett fokuseras mera på det illegala drogforebyggande arbetet inom skolan och i Norden forebyggande av rusmedel som alkohol, tobak och snus, eftersom dessa rusmedel har varit de mest använda i de nordiska länderna. Det kan också konstateras att den aktuella forskningen ännu inte hunnit i kapp med den ökande droganvändningen bland unga i Norden och därav finns det antagligen endast två studier som även inkluderat droger i sina forebyggande interventioner, trots att problematiken numera finns i Norden också (Bortes et al., 2016 & Klapp et al., 2017).

Trots att litteratursökningen på grund av ett fåtal relevanta studier resulterade i något vaga resultat så konstaterades i resultatet att det finns rusmedelsforebyggande program här i Norden som gett bevisad effekt. Fyra av sju interventioner hade uppnått sina mål och minskat på rusmedelsanvändningen bland unga som deltog i studierna. Dessa studier var Natvig et: als (2014) studie där eleverna producerade en video, Stock et: als (2016) studie ”The GOOD Life” som innehöll normforebyggande undervisning, Bortes et: als (2016) studie ”SMART” som gick ut på att signera kontrakt och Klapp et: als (2017) studie ”SET” som tränade elevernas sociala och emotionella färdigheter. I alla dessa studier var tillvägagångssättet rätt så olika, men de hade ändå en del gemensamma faktorer som kan anses som styrkor.

Den första gemensamma nämnaren bland interventionerna med bevisad effekt var att alla studier utgick ifrån ett elevcentrerat undervisningssätt och inkluderade eleverna i undervisningen om rusmedelsforebyggande. Det fanns moment i undervisningen som innehöll föreläsning, men mestadels fick eleverna själva jobba med att ta fram material och utveckla sina egna färdigheter. (Natvig & Aarø, 2014; Stock et al., 2016 & Klapp et al., 2017.) Vid återkoppling till tidigare forskning var detta även något som Das et al. (2016) lyfte upp bland insatser som visat effekt, nämligen att formulera mål tillsammans med eleverna och att eleverna själva skall kunna lära sig att känna igen riskfyllda situationer, vilket också är exempel på elevcentrerad undervisning. I tidigare forskningen ansåg deltagarna i Moreland et: als (2020) studie att information om kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser av droganvändning och information om hur man kan känna igen missbruk, samt bild och videomaterial var att föredra vid rusmedelsforebyggande insatser. Men samtidigt är det viktigt

att notera att detta var ur elevernas perspektiv och den verkliga effekten av denna typ av intervention är okänd.

Följande faktor som dessa studier har gemensamt och som kan ses som en styrka är att de utgår ifrån att påverka normer, attityder och självutveckling. Vilket bevisligen verkar vara ett fungerande koncept. Studierna inkluderade planscher med normbrytande budskap, videoproduceringen skulle förändra attityder, klassrumsundervisningen inkluderade normdiskussioner, signeringen av kontrakt tränade självregleringen och emotionella färdigheter utvecklades genom övningar i klassrummet. Dessa är alla exempel på moment som bevisligen fungerade som styrkor i interventionerna och som bidrog med minskad rusmedelanvändning hos deltagarna i interventionerna. Detta resultat får också understöd av tidigare forskning där Das et al. (2016) poängterade att olika metoder som främjar den sociala kompetensen fungerar som skyddsfaktorer för det rusmedelsförebyggande arbetet inom skolkontexten och speciellt vid förebyggande av illegala rusmedel.

9.1 Teoretisk diskussion

Den teoretiska utgångspunkten i denna forskning betonas med tanke på intersektionellt samarbete och att tänga hela populationen vid främjande av hälsa och förebyggande insatser för att motverka ohälsa, som var ett återkommande tema i resultatet av denna forskning. Regnbågsmodellen betonar hälsans determinanter genom att se på hela samhället som hälsofrämjande, vilket i detta fall tangerar både skolkontexten, stöd från familjen och en trygg omgivning som stödjer den psykiska hälsan och välmående. Det är även viktigt att beakta verksamheten och människorna inom dessa olika arenor som exempelvis skolpersonalen inom skolkontexten och att värdera deras synpunkter på det hälsofrämjande arbetet, som gjordes i denna översikt genom inkluderandet av intervjustudierna. I intervjustudierna framkom vikten av samarbete mellan alla arenor för öka effektiviteten av rusmedelsförebyggande arbete. I Dahlgren och Whiteheads modell betonas även samarbetet arenorna emellan och i detta fall kan man även inkludera socialtjänsten och polisen som viktiga faktorer där var samarbetet är essentiellt för att trygga ungas vardag. (Dahlgren & Whitehead, 2021.)

9.2 Implikationer för vidare forskning och praxis

I resultatet av denna systematiska översikt konstaterades att det finns en kunskapslucka kring nordisk forskning inom detta tema och därav är vidare forskning av betydelse för utveckling

av strategier för rusmedelsförebyggande arbete inom skolan. I tidigare forskning konstaterades att det finns en hel del utmaningar med den rusmedelsförebyggande arbetet och att det är många faktorer som spelar roll i skolkontexten. En av många utmaningar i den rusmedelsförebyggande undervisningen är faktorer som inte går att påverka som till exempel ungdomens bakgrund och familjens åsikter och värderingar. I tidigare forskning framkom det i Sormunen et: als (2018) studie att lärare tycker att det är på både familjens och skolans ansvar att förebygga rusmedelsanvändning, vilket också var ett återkommande diskussionstema i översikten, baserat på inkluderade intervjustudier. Det är enligt Nordmyr och Forsman (2021) både en utmaning att familjen praktiskt sett skall inkluderas i den rusmedelsförebyggande undervisningen och att föräldrar influerar barnets åsikter från en väldigt tidig ålder. Odenbring (2017) menade därtill att det finns många föräldrar som idag är väldigt liberala, så det kan bli problematiskt att jobba emot dessa familjers värderingar och attityder kring rusmedelsanvändning. Med tanke på dessa fynd borde mer fokus läggas på samarbetet mellan hem och skola vid rusmedelsförebyggande arbete för att stödja eleven både från hemmet och skolan i sitt arbete, vilket även understödes av Kuntsche och Kuntsche (2016) i tidigare forskning. Kuntche och Kuntsche (2016) konstaterade att inkluderingen av föräldrarna i rusmedelsförebyggande arbete i skolan gav önskvärda effekter eftersom föräldrarna kunde vägleda barnen genom regler och övervakning men även genom kommunikation barnet och föräldrarna emellan.

En annan utmaning som framkom i studiens resultat under rubriken intersektionellt samarbete och som diskuterades i tidigare forskning var lärarnas upplevda ansvar och ”bekvämlighet” kring rusmedelsförebyggande undervisning. I tidigare forskning framkom i Van Hout och Connors (2008) studie att lärarna tyckte det var på någon utomståendes ansvar att utbilda eleverna inom rusmedelsanvändning och missbruk, vilket överensstämmer med resultatet i Nordmyr och Forsmans (2021) studie där lärarna konstaterade att de kände allt för mycket ansvar gällande rusmedelsfostran i skolan och att de inte alltid var bekväma att undervisa inom rusmedels temat. Lärarna i denna studie tyckte också att det kunde vara på någon utomståendes ansvar att undervisa inom rusmedelsfostran (Nordmyr & Forsman, 2021). Detta kunde beaktas i undervisningen genom att erbjuda undervisande lärare utbildning inom temat rusmedel, eller att det rusmedelsförebyggande arbetet skulle erbjudas av någon utomstående aktör som bär ansvar för det erbjudna rusmedelsförebyggande programmet och på detta sätt samarbeta med skolan. Med tanke på det sistnämnda försäkras man också att alla elever erbjuds undervisning av samma kvalité och omfattar hela populationen av elever som enligt

Danielsson et al. (2012) var viktigt vid förebyggande insatser. I denna avhandlings resultat diskuterades också att det måste finnas insikter i elevernas liv utanför skolan för att kunna möta sårbara elever och deras behov och därför betonades det intersektionella samarbetet som en viktig resurs (Odenbring, 2017).

Även lärare och övrig skolpersonal betonade det intersektionella samarbetet mellan skola, socialvården och polisen i intervjuer (Nordmyr & Forsman, 2021; Odenbring, 2017). Med tanke på ungdomars försämrade psykiska hälsa (Odenbring, 2017) som för övrigt är en utmaning, är det väldigt viktigt att det intersektionella samarbetet fungerar och att man kan erbjuda eleverna en trygg skola och omgivning som förstärker deras välbefinnande (Nordmyr & Forsman 2021). Med koppling till tidigare forskning betonades även vikten av att tänga hela populationen när man jobbar rusmedelsförebyggande och inte endast fokusera på en minoritet av ungdomar med redan pågående problem. (Nordens välfärdscenter, 2019). Därför kunde vidare forskning fokusera på hur samarbetet mellan olika arenor kunde förbättras med tanke på att skapa en trygg miljö som även stödjer det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga.

En utmaning som också hör till undervisningen är att det finns interventionsprogram som inte ger önskad effekt. I detta forskningsresultat fanns det tre interventionsprogram som inte påvisade önskat resultat (Beeres et al., 2022; Beckman et al., 2017, & Strøm 2015). Därav betonas forskningens betydelse för temat så att skolor kan använda sig av evidensbaserade program av god kvalitet och behovet av mer forskning för att fastställa om programmen fungerar.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det finns evidensbaserade interventionsprogram som fungerar och styrkorna inom dessa program är bland annat elevcentrerad undervisning och normförebyggande undervisning som påverkar attityder och självutveckling hos eleverna. Det är viktigt att eleverna själv skall få delta i undervisningen om rusmedel och att frångå det föräldrade synsättet om skrämpropaganda börjar vara aktuellt. Det finns även många utmaningar när det gäller rusmedelsfostran i skolan och dessa utmaningar är inte alltid påverkansbara. Som till exempel elevernas bakgrund och familjens attityder till rusmedelsanvändning. Lärarnas roll i rusmedelsfostran är också diskutabel och ses som en utmaning för många eftersom alla inte känner sig bekväma i att undervisa kring ämnet och axlar ett stort ansvar för hela skolan när det gäller rusmedelsförebyggande utbildning. Därav

betonas slutligen det intersektionella arbetet som väldigt viktigt och återkopplas detta med vad som framkommer i tidigare forskningen om vad lagen säger, så skall varje kommun i Finland främja åtgärder för det rusmedelsförebyggande arbetet inom social- och hälsovårdsverket och inom bildnings-, idrotts-, ungdoms- och näringsväsendet. (Finlex, 2015.)

10 Metodologiska överväganden

Eftersom syftet för denna forskning var att belysa kunskapsläget gällande rusmedelsförebyggande arbete i skolan i de nordiska länderna valdes en systematisk översikt i enlighet med JBI riktlinjer (Lizandro et al., 2020) som design, för att göra en så omfattande och utvärderande litteratursökning som möjligt (Bowling, 2012). I denna forskning stärks reliabiliteten för den systematiska litteraturöversikten genom att klargöra för hurdan strategi som använts i databassökningen och som därtill inkluderar namngivna databaser och dess sökord. Ett flödesschema utarbetat enligt riktlinjer i PRISMA (2021) har även inkluderats i forskningens kapitel för metoder vilket är essentiellt för en systematisk översikt. (Bowling, 2014.)

Vid val av datainsamlingsmetod valdes följande fem databaser: CINAHL, Education Research Complete, ERIC, SweMed+ och Web of Science. Dessa databaser är alla engelskspråkiga och därför kan det finnas ett bortfall av studier publicerade på ett av de nordiska språken. Skulle det även gjorts sökningar genom databaser från någon av de nordiska länderna, kunde möjligen fler studier ha kunnat inkluderas i översikten.

I linje med riktlinjer för utförandet av systematiska översikter ingick granskning av de inkluderade studiernas kvalitet, som uppvisade en del metodologiska brister som kan ha påverkat studieresultaten. Dessa var till exempel för korta uppföljningstider inom studierna (Strøm et al., 2015 & Stock et al., 2016) icke randomiserade sampel (Klapp et al., 2017; Natvig & Aarø, 2017) och brister i orsakssamband mellan interventionen och studien (Beeres et al. 2022) vilket också kan tyda på att validiteten i denna studie sänks (Bowling, 2014).

11 Slutsats

Avsikten med denna systematiska översikt var att belysa kunskapsläget gällande rusmedelsförebyggande arbete i de nordiska skolorna. Sammanfattningsvis visar syntesen av de inkluderade artiklarna på en kunskapslucka inom området. Trots detta kan resultatet i denna forskning bidra med information som skulle kunna förbättra det nuvarande rusmedelsarbetet i de nordiska skolorna. I avhandlingen konstaterades att det är viktigt att inkludera eleven i det rusmedelsförebyggande arbetet i skolan. Att utgå ifrån ett elevcentrerat undervisningssätt, att kunna diskutera kring rusmedelsnormer i undervisningen, att träna på elevernas självutveckling och att förändra attityder, är moment som visat sig ha effekter på elevernas användning av rusmedel efter interventionerna.

Det finns flera utmaningar i det nuvarande rusmedelsförebyggande arbetet i de nordiska skolorna och utgående från denna avhandling kan det konstateras att det krävs mer än endast ett rusmedelsförebyggande program inom skolan för att förebygga ungas rusmedelsproblematik. Det intersektionella samarbetet är av stor betydelse, det vill säga samarbetet på olika nivåer i samhället med fokus på individen, familjen, skolan och miljön runt om kring. Främjandet av den psykiska hälsan borde förbättras bland ungdomar och att kunna se tidiga tecken på illamående och rusmedelsbruk är betydande. Vidare borde också föräldrarnas roll förstärkas i det rusmedelsförebyggande arbetet vilket kan vara problematiskt eftersom många idag är liberala och barnen influeras redan i ett tidigt livsskede angående livsstilsval.

Eftersom statistiken inom de nordiska länderna visar på att användningen av lagliga rusmedel minskar bland unga, medan användningen av illegala rusmedel ökar finns det orsak att börja utveckla strategier på samhällsnivå på hur man skall hantera detta för att i god tid förändra på nuvarande förebyggande program, dessutom finns det många brister i de nuvarande erbjudna programmen så vidare forskning skulle behövas för att utveckla dessa.

Litteraturförteckning

- Antonovsky, A. & Elfstadius, M. (2005). *Hälsans mysterium* (Andra utgåvan.). Stockholm: Natur och kultur.
- Bakken, A. (2022). Ungdata 2022. Nasjonale resultater. NOVA Rapport 5/22. Oslo: NOVA, OsloMet. Hämtad från:<https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Beckman, L., Svensson, M., Geidne, S., & Eriksson, C. (2017). Effects on alcohol use of a Swedish school-based prevention program for early adolescents: A longitudinal study. *BMC public health*, 17(1), 2. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3947-3>
- Beeres, D., Arnö, E., Pulkki-Brännström, A., Nilsson, M., & Galanti, M. R. (2022). Evaluation of the Swedish school-based program “tobacco-free DUO” in a cluster randomized controlled trial (TOPAS study). Results at 2-year follow-up. *Preventive medicine*, 155, 106944. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2021.106944>
- Bortes, C., Geidne, S., & Eriksson, C. (2016). Evaluating the effectiveness of the SMART contract-signing strategy in reducing the growth of Swedish Adolescents' substance use and problem behaviors. *BMC public health*, 16(1), 519. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3131-9>
- Bowling, Ann. (2014). *Research Methods in Health: Investigating Health and Health Services*, McGraw-Hill Education. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.vasa.abo.fi/lib/abo-ebooks/detail.action?docID=1910222>.
- Bringsén, Å., Nilsson Lindström, P. & Arnesson, K. (2019). *Hälsopromotion i teori och praktik: Olika arenor och målgrupper* (Första upplagan.). Liber AB.

- Bäck, J. (25.01.2023). Polariseringen ökar bland unga och det märks i hur man använder alkohol och droger – ”Syns i föräldrarnas oro”. *Hufvudstadsbladet*. Hämtad 25 Mars 2023 från, <https://www.hbl.fi/artikel/582abc75-1689-4e58-a06c-6e115b4e1a7c>
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2023). CAN:s nationella skolundersökning 2022. Hämtad från: <https://www.can.se/publikationer/cans-nationella-skolundersokning-2022/>
- Dahlgren, G & Whitehead, M. (2021). The Dahlgren-Whitehead model of health determinants: 30 years on and still chasing rainbows. *Public health*. 20 – 21. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2021.08.009>
- Danielsson, A., Wennberg, P., Hibell, B., & Romelsjö, A. (2012). Alcohol use, heavy episodic drinking and subsequent problems among adolescents in 23 European countries: Does the prevention paradox apply? *Addiction*, 107(1), 71–80. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2011.03537.x>
- Das, J. K., Salam, R. A., Arshad, A., Finkelstein, Y., & Bhutta, Z. A. (2016). Interventions for adolescent substance abuse: An overview of systematic reviews. *Journal of Adolescent Health*, 59(4), S61-S75.
- EHYT (Mars, 2023). Vad är förebyggande rusmedelsarbete? Hämtad från:<https://ehyt.fi/sv/fakta-om-rusmedel-och-spelande/vad-ar-forebyggande-rusmedelsarbete/>
- EHYT (Mars, 2023). Droger. Hämtad från:<https://ehyt.fi/sv/fakta-om-rusmedel-och-spelande/droger/>
- El Kazdough, H., El-Ammari, A., Bouftini, S. *et al.* (2018). Adolescents, parents and teachers' perceptions of risk and protective factors of substance use in Moroccan adolescents: a qualitative study. *Subst Abuse Treat Prev Policy* 13, 31<https://doi.org/10.1186/s13011-018-0169-y>

- El Omari F., Salomonsen-Sautel S., Hoffenberg A., Anderson T., Hopfer C., & Toufiq J. (2015). Prevalence of substance use among Moroccan adolescents and association with academic achievement. *World J Psychiatry*. 22;5(4):425-31.
- Eriksson, M. (2015). *Salutogenes: Om hälsans ursprung ; från forskning till praktisk tillämpning*. Liber.
- ESPAD Group (2020), ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Europeiska centrumet för kontroll av narkotika och narkotikamissbruk (2022), *Europeisk narkotikarapport 2022: Trender och utveckling*, Europeiska unionens publikationsbyrå, Luxemburg.
- Finlex. (November 2021). *Lag om organisering av det rusmedelsförebyggande arbetet*. Hämtad från: <https://finlex.fi/sv/laki/alkup/2015/20150523>
- Folkhelseinstituttet (2017). Bruk av rusmidler blant 15–16-åringer. Resultater fra ESPAD 1995–2015. Hämtad från: <https://www.fhi.no/publ/2017/bruk-av-rusmidler-blant-15-16-aringer/>
- Folkhälsomyndigheten (2022). Alkoholkonsumtion i olika grupper av befolkningen. Hämtad från: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/utveckling-inom-andts-anvandning-och-ohalsa/anvandning/alkoholkonsumtion-i-befolkningen/>
- Folkhälsomyndigheten (2023). Narkotikaförebyggande arbete. Hämtad från: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/forebyggande-arbete-inom-andts/narkotika/>
- Henricson, M. (2012). *Vetenskaplig teori och metod: Från idé till examination inom omvårdnad*. Studentlitteratur.

- Henriksen, Ø. (2012). They must be 18 years old ... really”. Alcohol debut discourses at parent meetings within alcohol prevention programmes in school. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift : NAT*, 29(5), 453-466. <https://doi.org/10.2478/v10199-012-0040-9>
- Holm, S., & Tolstrup, J. (2018). PASS: School-based prevention addressing cannabis culture-related beliefs. *Drugs : education, prevention & policy*, 25(2), 164-172. <https://doi.org/10.1080/09687637.2016.1179720>
- Institutet för hälsa och välfärd. (Juni 2020). *Förebyggande rusmedelsarbete*. Hämtad från: <https://thl.fi/sv/web/alkohol-tobak-och-beroenden/forebyggande-rusmedelsarbete>
- Institutet för hälsa och välfärd. (November 2021). *Skolungdomars bruk av alkohol och andra droger samt spel om pengar - ESPAD-undersökningen*. Hämtad från: <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv/statistik-och-data/statistik-efter-amne/alkohol-droger-och-beroende/skolungdomars-bruk-av-alkohol-och-andra-droger-samt-spel-om-pengar-espadaundersokningen>
- Institutet för hälsa och välfärd. (Mars 2023.) *Enkäten Hälsa i skolan 2006-2021*. Hämtad från: https://sampo.thl.fi/pivot/prod/sv/ktk/ktk1/summary_trendi?alue_0=600836&mittarit_0=200537&mittarit_1=199990&mittarit_2=199987&sukupuoli_0=144002#
- Kjeld, S. G., Lund, L., Madsen, K. R., Damsgaard, M. T., & Bast, L. S. (2022). Trends in Use of Alcohol and Cigarettes among Danish Adolescents, 2002-2018: Exclusive and Dual Use. *International journal of environmental research and public health*, 19(6), 3490. <https://doi.org/10.3390/ijerph19063490>
- Klapp, A., Belfield, C., Bowden, B., Levin, H., Shand, R., & Zander, S. (2017). A benefit-cost analysis of a long-term intervention on social and emotional learning in compulsory school. *The international journal of emotional education*, 9(1), 3-19.

- Koning, I. M., De Kock, C., van der Kreeft, P., Percy, A., Sanchez, Z. M., & Burkhart, G. (2021). Implementation of the Icelandic Prevention Model: A critical discussion of its worldwide transferability. *Drugs : education, prevention & policy*, 28(4), 367-378. <https://doi.org/10.1080/09687637.2020.1863916>
- Kuntsche, S., & Kuntsche, E. (2016). Parent-based interventions for preventing or reducing adolescent substance use—A systematic literature review. *Clinical psychology review*, 45, 89-101.
- Lizarondo L, Stern C, Carrier J, Godfrey C, Rieger K, Salmond S, Apostolo J, Kirkpatrick P, Loveday H. Chapter 8: Mixed methods systematic reviews. In: Aromataris E, Munn Z (Editors). JBI Manual for Evidence Synthesis. JBI, (2020). Hämtad från: <https://doi.org/10.46658/JBIMES-20-09>
- Marsiglia, F. F., Kulis, S. S., Booth, J. M., Nuño-Gutierrez, B. L., & Robbins, D. E. (2015). Long-term effects of the keepin' it REAL model program in Mexico: substance use trajectories of Guadalajara middle school students. *The journal of primary prevention*, 36(2), 93–104. <https://doi.org/10.1007/s10935-014-0380-1>
- Moreland A. D., Lopez C. M., Gilmore A. K., Borkman A. L., McCauley J. L., Rheingold A. A., Danielson C. K. (2020). Substance Use Prevention Programming for Adolescents and Young Adults: A Mixed-Method Examination of Substance Use Perceptions and Use of Prevention Services. *Subst Use Misuse*. 2020;55(14):2341-2347. doi: 10.1080/10826084.2020.1817079.
- Natvig, H., & Aarø, L. E. (2014). Effects of induced compliance on alcohol use: Evaluation of a school-based intervention among Norwegian 8th graders. *Nordic psychology*, 66(1), 2-19. <https://doi.org/10.1080/19012276.2014.885763>
- Nordens välfärdscenter (2019). What's new about adolescent drinking in the Nordic countries. Hämtad från:

https://issuu.com/nordicwelfare/docs/what_s_new_about_adolescent_drinkin?e=30952623/68266538

Nordmyr, J., & Forsman, A. K. (2021). Roles and responsibilities in substance use prevention in the school setting: Views among Finnish school personnel representatives. *Scandinavian journal of primary health care*, 39(3), 305-314.
<https://doi.org/10.1080/02813432.2021.1935516>

Norström, T., & Pape, H. (2012). Associations between adolescent heavy drinking and problem drinking in early adulthood: Implications for prevention. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 73(4), 542–548.

Odenbring, Y. (2018). Mental Health, Drug Use and Adolescence: Meeting the Needs of Vulnerable Students in Secondary School. *The Urban review*, 50(3), 363-377.
<https://doi.org/10.1007/s11256-017-0437-6>

Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, Boutron I, Hoffmann TC, Mulrow CD, et al. (2021) The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *PLoS Med* 18(3): e1003583. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003583>

Psykportenförunga (u.å). Missbruksproblem. Hämtad från:

https://www.mielenterveystalo.fi/sv/nuoret/tietoa_mielenterveydesta/nuorten_mielen_terveysongelmat/Pages/paihdeongelmat.aspx

Sormunen, M., Goranskaya, S., Kirilina, V., Bykachev, K., & Tossavainen, K. (2018). Home and school responsibilities for children's health literacy development: The views of Finnish and Russian parents and teachers. *Russian journal of communication*, 10(1), 70-90. <https://doi.org/10.1080/19409419.2017.1381570>

Stock, C., Vallentin-Holbech, L., & Rasmussen, B. M. (2016). The GOOD life: Study protocol for a social norms intervention to reduce alcohol and other drug use among

Danish adolescents. *BMC public health*, 15(1), 704. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3333-1>

Strøm, H. K., Adolfsen, F., Handegård, B. H., Natvig, H., Eisemann, M., Martinussen, M., & Kuposov, R. (2015). Preventing alcohol use with a universal school-based intervention: Results from an effectiveness study. *BMC public health*, 15(1), 337. <https://doi.org/10.1186/s12889-015-1704-7>

Utbildningsstyrelsen (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. (November, 2021). Hämtad från: <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/grunderna-laroplanen-den-grundlaggande-utbildningen>

Van Hout, M. C., & Connor, S. (2008). A Qualitative Study of Irish Teachers' Perspective of Student Substance Use. *Journal of alcohol and drug education*, 52(1), 80-91.

Vilhelmsson, A. (2017). *Global folkhälsa*. Studentlitteratur AB: Lund.

World Health Organization. (Oktober 2021). Adolescent health. Hämtad från: https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_2

World Health Organization. (Mars, 2023). Health Promotion. Hämtad från: <https://www.who.int/teams/health-promotion/enhanced-wellbeing/first-global-conference>